

ORTAQ KEÇMİŞDƏN ORTAQ GƏLƏCƏYƏ CARİZMİN İŞGALCİLİQ SİYASƏTİ ÜMUMTÜRK TARİXİ KONTEKSTINDƏ

⇒ Əvvəl ötən saylarda

Qızıl Ordanın İslamlaması

Müslimləni qubul etmiş ilk Qızıl Orda xanı Berke (hakimiyyəti: 1257-1266). Onun sələlləri bər qayda olaraq tənriçiliq və nestorluların dinlərinə etiqad edirdilər. Berke xanın müslimlənlərə keçməsi ölkədə dini təbliğatın güclənməsinə, İslami bilişkərin geniş yayılmasına rəvəc vermiş, əvvəl zadeğanlar və şəhərlər, XIV əsrin sonlarında isə ölkə ehalisinin eksarıyyəti müslimlənləşmişdir. Qızıl Orda kimi qüdətli bir dövlətinə erazisində İslamın beş səreləti yayılması böyük məraqə doğurur. Tarixçilər burada həlliçəli amil qismində ehalinin eksarıyyətinin türk boyalarına mənsub olmasının iżlii sürürlər. Məsələni fundamentalist, köklük səhkiye arasında almışlıq dəqiqəti asasən, İslam dininə qədim türk inanclarına uyğun cəhətləri (türklerin təktənlilikləri) etiqad etmələri, axiretə və ruhun ölümzəlində inannanları, hələ qədim zamanlarından Allah'a qurbanlar vermələri və s.) üzərindən nəzərdən tuturlar. Eyni zamanda, İslamın telqin etdiyi etiqad qaydalarla qədim türk tərəsi və alılıq (igidlik, arenlik) anlayışında benzərliliklər, xüsusi cihad məfkuressinin türklerin fütühat görüşlərinə asanlıqla uzaqlaşması qeyd olunur. Misal üçün, İ.Qəsəfoğlu türklerin qısa müddətə İslam bayraqı altında birləşərkən, bu dinin bütün dünyaya yayılmasında onçul rol oynamalarını məhz cəhad ruhunun onlara doğmamışlığını ilə izah edir. İslam dininin Qızıl Ordada sürətli yayılmasının də bir səbəbi kimi ölkə ehalisinin müyyən hissəsinin (Bulgar, bəyliklər və Xarezmde yaşayan türk qovşalarının) İslam dininə XIII əsrdən çox-çox əvvəl keçdiyini göstərənlər deyildirlər. Həلا 922-ci ildə Bulgar xani Almas Silkinin İslamin resmən qəbul olunması münasibətə keçiriləcək mərasimə nümayəndələr (elçilər) gəndərək xahişi ilə Bağdad xəlifəsi Əl-Müsətəsimə müraciət etdiyi faktları təsbit olunur. Bulgar şəhərində xəlifa elçilərinin iştirakı ilə belə bir mərasimin doğrudan keçirildiyi məlumudur. Üstəlik, tarixçilərin fikrincə, bu, işin yalnız rəsmiyətə salınmasıdır. Həqiqətən İslam dənizindən Volga bulgarları arasında artıq çoxdan yayılmışdır. Dinthir birtəkildə bulgarlar ərəb əlibəsini da almışlar. Amma bütün burlar Cuci ulusunun olduqla geniñ erazilərde yaşayan köçəri qabilələri arasında İslamın tam yayılması üçün kafı deyildi.

Özbek xanın saləntən dövründə Qızıl Ordanın resmen İslam dövləti olan edilməsi ilə ölkə heyatında və regionun tarixində inqilabi dəyişikliklər üçün zəmin yaranır. Dövlət dini statusu alınlı İslam digər dən inancların fəvqində qaldırılır, bütün ehkam, qurum və strukturları ilə sürekli inkişaf mərhələsinə qədəm qoyur. Təqribən 1333-cü ilin əvvəlindən Qızıl Ordada olmuş orəb sayyahi İbn Batutə burada məscidlər, mədrəsələr, vəqflər, sufi zaviyələri olduğunu, qızılərlər səhərbərələri tərəfənən təmələnən şəhərlərdən idarəetmələr. Xəzərəndə Çingiz övladları ("oğlanlar") ilə yüksək məsəbə rühani ailələri arasında ittifaqın nikahları yolu ilə rəsmisəldirilmişdir. Bir qayda halına almış başlamışdır ki, bu sultantən hakimiyət iddiaşaların daha asası şəkildə legitmədirilməsinə xidmət edirdi. İbn Batutənin qeydlərindən göründüyü kimi, bu dövrədə artıq Qızıl Ordanın erazilərinə (Azak da daxil olmaqla) Yaxın Şərqi ölkələrindən, digər İslam medeniyəti mərkəzlərindən idarələri (bunu onların nüshabından da anlaşılmışdır) İslamın dini və mədəniyyəti təqribən əvvəl idarəetmələr. Məhəmməd bin Əbdülməlik Büxarı da ordunun müləqə qəlebə çələcəgina dair mürje vermiş və onun müjdəsi döydən əvvəl qoşun birliklərində car cəklimişdi.

Alparslan döyüşə girməzəndən əvvəl qızıl ibn-nü-Mahleban və komandanlarından Saq-tığının başçılığı ilə hörmətli şəxslərdən ibarət nüfuzlu bir heyətə qarşı tərəfe təslim olmaq haqqında sonucunu xəberdarlığındır. Bu, İslam sərkərdəsinin nüfuz qan qəmkər istəmədiyini nüyyütində olduğunu bildirdi. Lakin Bázus imperatoru Alparslanın şükləfinə onun qorxub döyüşdən yavımaq istəməsi kimi yozdu və elçiləri kubad davrandı. Danışqazara yalnız öz şərtləri ilə, hem de selçuqluların paytaxtı Reyi ələndən sonra baslayacaqını, İsfahanda qışlaşmaq və bu məqsədə heyvanlarını Həmədəna gəndərək niyyətində olduğunu bildirdi. Bu cavabı alan Alparslan Allah qarşısında günah İsləmtəməyinə bər bir dəminik hasıl etdi və qoşunu ilə birlikdə cüme namazına durdur, namazdan sonra xidmət edərək asqərlər halallaşdırıb və müsəlman orduşunun qazavat etiketi ilə bağlı xüsusi dəqiqət yətirməli olduğunu bir neçə vacib məqəd mi onların dəqiqətine çatdırıb. Əvvəl, bu döyüşdə dövlət və din uğrunda bir sultan kimi yox, bər iğid kimi vuruşacağıni söyleyib, şəhid olarsa, vurulmuş yerdə basdırılmasını vəsiyyət etdi. Vərisin öğlu Məlikşah olduğunu bildirdi və ordunu onun başçılığı ilə döyüş qələbəyə qədər davam etdirməye səsləndi. Sözlərinin bitirdikdən sonra başqalarından fərqlənmədiyi, on cəbhəde döyüşəyinə göstərmək üçün atının qırğunu özü ilə ilə döyünlədi, ox və yanını buraxıb qılınımı çəkdi və toppuzunu eli alıb. Nəhayət, döyüşmək istəməyenlərin geri dönmələrini izn verdi və döyüş atıldı.

Gündündüy kimi, Sultan Alparslanın davranışları cihad ideologiyasına baş ola bilər. 1) Qazavat davası bir ölkənin və hökməndən başqa birinə qarşı müharibə deyil, idarətindən səhərbərələrinə qarşıdır. 2) Qazavat məqədədən sayıldıq üçün bu davada nüfuz qan təkələməlidir. Buna görə de qəsibə təslim olmaq şansı verilməli, son sözünü söyleyək üçün imkan yaradılmalıdır; 3) Din əsərindən sonra döyüşə şəhidi mərtəbəsinə yüksəlmək kimiləyindən asıl olmayaq hamı üçün şərəfdır, buna hazırlıq olmaq və can atmaq müsəlmanın borcudur; 4) İslam sərkərdəsinin şəxsi nüfuzu göstərməli, ölümdən qorxmamalı, orduñan səfəri olduğunu sözdə deydi, emələ nümayiş etdirildi. Olumuñ gözə almalı və her şəyden əvvəl qəlebəni düşümləmələr, bunun üçün bütün tedbirləri almalıdır; 5) Din uğrunda savaşda macburiyət yoxdur ("fərzi-kifaya" qazaya nəzərdə tutulur), hər səfəri sebəbdən döyüşə girmek istəmeyənlərin imkan yaradılmalıdır.

Orduñan dövləti üçün bu, cihad mahiyyəti daşıyır. Qızıl Orda xanları artıq öz hərbi yürlürləri dən ideolojiya, vahid müharibə standartlarına uyğunlaşdırılmış idilər. İslam prinsiplərinə asasən, qəza "fərzi-kifaya", yəni müyyən şərtlər daxilində yerinə yetirilməsi lazımlıq qəlini dördbur. Başqa sözü, qaza öz borcunu könlüü şəkildə yerinə yetirmək üçün müsəlmanlara edilən bir dəvətdir. Tarixdə müslimlənlər kafirə qarşı qəzaya həvəslenəndərək üçün tim və başqa mənafatları nadir iddiyli həllər dəraba. Buna rəğmən, "fərzi-kifaya" elanı zamanı qəzaya qoşulmaq üçün başqa stimulun sifət savab amiñ olduğu məlumudur. Müyyən sebəblər üzündən qazaya getmək imkanından məhrum olanlar belə bu savab fərşətinə əldən verməməyə çalışmışlar. X.İnalçı tipik bir misal göstərir: 1476-ci ilde Fatih Sultan Mehmedin macarlarla qarşı seferi zamanı Bursada Xoca İbrahim adlı bir zəngin şəxs "ol qəzənin savabında men dahi bila olamy" deye 20 min akşar verərek, 20 süvarının ülufu ile tətumş və sefəri gəndərmişdir. Lakin qazalar yalnız "fərzi-kifaya" ilə mehdudlaşmışdır. İslam ölkəsi heyati təhlükə qarışımında qaldığı hallarda emrəl-mörminin (mörmineñin emri, dini rehber) tərəfindən qazanın "fərzi-eyñ" elan olunduğu da tarixdən məlumudur. Bu zaman qəza artıq kişi cinsindən olan her bir heddi-bülüşə çatmış müsləmən üçün məcburi sayılır, yalnız borc deyil, dini vəzife ("nefri-am") hesab edilir. Seferə cixa biləmeyən bunun müqabiliyəsinə "keffare" ödeyilər. Gündündüy kimi, İslam ölkələrinde kafirə qarşı müharibələr qəzavat səciyyəsi kəsb edir, məxsusi standartlar çərçivəsində

Qızıl Orda və ondan törəmə tatar xanlıqları (tarixi-ethnoqrafik öcerklər)

aparırlar, hətta qəza qaydalarını açıqlamaq üçün dəstən növü asərlər ("Danışməndname" və s.) da yaradırlar. Ümumi götürdükən qazi - axiret üçün savab qazanmaq məqsədi ilə döyüş müsəlmanlara deyil. X.İnalçıda görə, "qazanın niyyəti şəmimi, temə" və riyanad uzaq olmalıdır. Qazi İslam dini və müslimlərən uğrunda döyüşdürünlər unutmamalı, hərəkətlərində dini xeyr düşüncəsindən uzaqlaşmamalı, qazaya sırf qənimət üçün getməlidir. Bu son maddə qazanın dini-ideoloji məhiyyətini vurğulayan temədir... Qazi üçün döyüş neticəsində elde edilən qənimət dini bər mukafatdır. Osmanlı manəkibnamələrində qazaya qənimətin müqəddəsiyi, hətalılığı xüsusi qeyd olunur".

Etiyat etmek lazımdır ki, artıq zəngin və özünaməxus hərbi-strateji doktrina və təcərübə yiyələmiş Qızıl Orda dövlətinin klassik qəza anlayışının tam nənəsi ilə meniməsəsi heç asan olmamalı idi. Doğrular, xəracı da qılınc haqqı ilə alıman qəsimətin halal bir növü kimi nezərdən keçirmək mümkündür. Amma diqət yetirdikdə həttə İslam dövlətinə əvələnmiş qazavat yalnız zahiri əlamətlərinin əsas götürüldüyü nüfuz, bu əlamətlərin isə hala çox imtisəti edildiyi qəbul qəbul çətin deyil. Müqəyyəs üçün həsişçə çıxaraq, 1071-ci ilin avqustunda Salcuq və Bizans orduları arasında baş vermiş Malazığ döyüşü xatırlatmaq, zənn edir, yersiz olmaz. Bu döyüş ham de İslam ölkələrində klassik qəza anlayışının etibarlı qəzəbin dini-hərbi etiqadın müfəssəl təsəvvür yaradır. Sultan Alpaslan hamın böyük döyüşü müsəlmanlarda mübərək sayılan cüme gününe təyin etmiş, Abbası xalifinə bər barədə xəbər gəndərmişdi. Xellə - El-Kaçının emri ilə "əhbarlı-dövlətləts-selcūciyyə" başlıqli məxsusi dua hazırlanmış, cüme xübüsi zamanı məscidlərdə oxunmaq üçün bütün İslam aleminə göndərmişdir. Bu, əlbəttə ki, İslam ordusunun döyüş ruhunun yüksəldilməsinə həbaşlamışdır. Sultanın imamı olan feqih Əbu Məhəmməd bin Əbdülməlik Büxarı da ordunun müləqə qəlebə çələcəgina dair mürje vermiş və onun müjdəsi döydən əvvəl qoşun birliklərində car cəklimişdi.

Alparslan döyüşə girməzəndən əvvəl qızıl ibn-nü-Mahleban və komandanlarından Saq-tığının başçılığı ilə hörmətli şəxslərdən ibarət nüfuzlu bir heyətə qarşı tərəfe təslim olmaq haqqında sonucunu xəberdarlığındır. Hərbi qəbilelərde İslam ciłası altında qədim inancları təqribən qəbul etmişdir. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən əzizlərə bərətərəfli, xəlafət, yaxud hətta Osmanlı dövləti tipində, sözün tam və həqiqi mənəvədən inkişaf strategiyası daır qərar verildiyin ifade edir. İslam qanunlarının, şəriət ehkamlarının köçəri heyat tərzini keçirən bər cəmiyyətə olurğusundan, gerçəkləşmənden danışmaq isə hala çox erkən və çatdırıdır. Nəhayət, sessiyanın qazanılmışdır. Əsasən